

רונית מטלון: על השתיקה ועל הריבוי

נסים קלדרון

היצירה האחרונה של רונית מטלון נקראת והכלה סגרה את הדלת,¹ וכולה מתרחשת מול דלת סגורה ומול שתיקה שמאחורי הדלת הסגורה. כלה בשם מרגלית, או מרגי, ביום חתונתה, מחליטה – לפחות עד המשפט האחרון של הנובלה – שלא להתחתן, שלא לצאת אל אורחי החתונה שמחכים לה, ושלא לצאת אל בני משפחתה שנאספים מול דלת חדרה הנעולה ומתחננים לפניה שתצא.

השתיקה הזאת הזכירה לי שתיקות רבות לכל רוחב יצירתה של רונית מטלון. לא אמנה כאן את כל השותקים והשותקות שהיא עיצבה בשלושים וחמש שנות יצירה, אבל כאשר קראתי את הסיפור נזכרתי במיוחד בנאדין, הדודה המסתורית של גיבורת הספר זה עם הפנים אלינו, שנטשה את משפחתה במצרים ובישראל ונעלמה אל אלמוניות רבת שנים בניו יורק; חשבתי על ניסו, מהסיפור "אח קטן",² שראה בשתיקה שוטר שיוורה באחיו והורג אותו; חשבתי על המלצרית ז'אנה, בסיפור "שנתיים",³ שתופרת לעצמה בשתיקה בחוט ומחט את שתי כפות ידיה; אבל גם כאשר מטלון אינה מעצבת דמויות שותקות במידה קיצונית, היא מעצבת שוב ושוב דמות חרישית על יד דמות רועשת. כך דמות המספרת בשניים מן הרומנים שלה: הנערה שנוסעת לאפריקה בזה

1 רונית מטלון, והכלה סגרה את הדלת, ירושלים: כתר, 2016.

2 רונית מטלון, "אח קטן", זרים בבית, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1992, עמ' 17-33.

3 רונית מטלון, "שנתיים", שם, עמ' 73-123.

עם הפנים אלינו והאישה המלווה את שרה ברומן שרה, שרה – שתיהן דמויות אשר מתבוננות הרבה ומדברות מעט, והן נוטות אל פסיביות אל מול הדמויות הרועשות והפעלתניות שמולן (אוסף בסוגריים שהיא בונה גם דמויות דברניות במיוחד, דמויות שמדברות את עצמן עד קריקטורה, והן יוצרות איים של קומדיה בלב סיפורי המכאוב שלה).

למה השתיקה הזאת? למה שותקת הכלה המסתגרת שתיקה אגרסיבית כל כך, מתריסה כל כך? קריאה של הסיפור, כמו של סיפורים רבים אחרים של מטלון, היא דילוג שהקורא מדלג בין פתרונות רבים לחידת השתיקה. מטלון מעצבת את המהומה של בני המשפחה הסובבים סביב הדלת הנעולה כך שהיא, המהומה, שולחת אלינו רמז אחר רמז מנוגד, השערה על גבי השערה מנוגדת, באשר לסיבת השתיקה שמאחורי הדלת הנעולה. פעם אחת ויחידה שוברת מרגי את השתיקה שלה ומחליקה דף נייר מתחת לתחתית הדלת. היא מנסה להסביר את עצמה, ואת הסירוב השותק שלה, בדף הנייר הזה. אבל ההסבר, יותר משהוא מסביר, מחזק את החידה. מרגי כותבת בדף גרסה נשית לשיר של לאה גולדברג "משירי הבן האובד", ואם היו לנו סימני שאלה עד כה בא השיר ומוסיף עליהם:

וּבְדֶרֶךְ אִמְרָה לָהּ הָאֵבֶן:
פְּעָמַיךְ פְּכָדוֹ כָּל כָּךְ.
הָאֵת – אִמְרָה לָהּ הָאֵבֶן –
תַּחֲזִירִי לְבֵיתךָ הַנִּשְׁפָּח?

וּבְדֶרֶךְ אָמַר לָהּ הַשִּׁיחַ:
קוֹמְתֶךָ שָׁחָה מְאוֹד.
אֵיךְ תִּגְיְעִי – אָמַר לָהּ הַשִּׁיחַ –
אֵיךְ תִּגְיְעִי הַלּוֹךְ וּמְעוֹד?⁴

האם מבקשת מרגי לברר את נחישות האהבה של מתי, החתן המיועד, לפני שתצא אליו? האם כלפי משפחתה שלה היא צריכה להבליט את ההבדל החשוב לה מאוד בין החלטתה שלה להתחתן לבין הצורך המשפחתי לחתן אותה? האם אילן, בן דודה של מרגי, זה הלוכש בגדי נשים לפני הדלת הסגורה, יודע משהו על קו הגבול שבין גבריות לנשיות? משהו על קו גבול שגם מרגי זקוקה לו לפני שהחתונה תכריז על מיניותה בקולה הרשמי? האם מבקשת מרגי להפריד בין מתי, חתנה ואהובה, לבין המוכן מאליו של משפחתו שלו, של אביו ההיפוכונדר ושל אמו הרעשנית? האם מבקשת מרגי שהצל השחור של אחותה נטלי, שאבדה לפני שנים, כמו הבן האובד של לאה גולדברג, שהצל המאיים הזה יהיה נוכח מעבר לדלת הסגורה שלה לפני שצהלת החתונה תעלים אותו? האם היא צריכה לחלוף על פני דור ההורים שמעליה כדי לכרות ברית עם הסבתא שלה, עם הדור שמעל ההורים, לפני שתרכוש ניסיון מספיק בטרם תהיה לאשת איש? האם צריכה מרגי שאחרי הנוכחות הרעשנית של משפחתה, ושל משפחת חתנה, ושל אהוב ליבה, ושל בגדי הנשים והגברים מסביבה, יגיע אליה גם נהג ערבי, כמו להמחיש אותה שורה בלתי נשכחת של מאיר אריאל "בסוף כל משפט שאתם אומרים בעברית יושב ערבי עם נרגילה"⁵ אין בסיפור הכרעה ברורה מה מכל רמזי הסיבות האלה מניע את מרגי בשתיקה המסתגרת שלה. ואולי עיצבה רונית מטלון את השתיקה של מרגי כדי שכל רמזי הסיבות האלה ירחפו מול הדלת הנעולה, ואף סיבה לא תבטל את האחרות. ויש מידה של הומור, אפילו גרוטסקה, בהתרוצצות המניעים האלה, והומור הוא כידוע שחקן מאומן בפזוז רמזים לכיוונים מנוגדים. אני נוטה להאמין שרונית מטלון – בעומק האינסטינקטים שלה, ובעומק האינסטינקטים הספרותיים שלה – חשה איזה צורך עמוק לשתוק אל מול הריבוי העצום של המניעים האנושיים. וקודם כל כדי שהריבוי יישאר ריבוי מרגי כמו מתאפקת מלדבר, גוזרת על עצמה לשתוק ולהקשיב מאחורי דלת סגורה, כדי

5 מאיר אריאל, "שיר כאב", באלבום "שירי חג ומועד ונופל", 1978.

שהיא לא תתפתה לצמצם את הריבוי העצום של הרגשות המתנגשים בתוכה לרגש דומיננטי ומנצח אחד. ורונית מטלון טווה סביב מרגי את הסיפור כך כדי שאיש מן הדמויות האחרות בקרנבל החתונה המעוכב הזה, ואיש מן הקוראים, לא יתפתה גם הוא לצמצם את הריבוי הזה למניע אחד.

אני מגיע אל המחשבה הזאת דרך צ'כוב, שהוא אחד מגיבוריה של מרגי; היא בכתה כאשר קראה את תיאור מותו. במסטה "ללכוד את האפשרויות"⁶ כתבה רונית מטלון על צ'כוב. היא התייחסה להבחנה ידועה של ישעיהו ברלין וכתבה כי צ'כוב איננו קיפוד שיודע דברים רבים, ובוודאי איננו שועל שיודע דבר אחד גדול. צ'כוב, אומרת רונית מטלון, הוא עצמו דברים רבים, כי יש בתוכו קיפורים רבים ושונים מאוד זה מזה, ויש בתוכו שועלים שטורפים זה את זה. היא מוצאת אצל צ'כוב "תפיסה של האישי והזהות האישית לא כדבר אחד, אלא כריבוי, כריבוי מתחלף ומפוצל, ולא פעם גם מפורר. [...] ההתחלפות, המולקולות היותר זעירות של תהליך ההתחלפות, הם לב העניין, לשם מרותק מבטו של צ'כוב".

ואם אתם זקוקים להוכחה כי לשם, ל"מולקולות היותר זעירות של תהליך ההתחלפות", מרותק גם מבטה של רונית מטלון, הרי שהדמויות השותקות שלה מוכיחות זאת בכך שאין הן דמויות חלשות. להפך. יש בהן איזו נחישות, יש בהן איזו התאפקות כאובה, לפעמים כאובה עד לתפירת האצבעות. אבל בסופו של דבר מרגי ואחיה השותקים הם אנשים סובלים אבל הם הכול מלבד אנשים נכנעים, הם בוודאי לא אנשים מובסים. הם נסוגו אל השתיקה כדי שלא להתחתן בחיפזון בגלל סיבה אחת, עם נטייה וולגרית אחת, או עם קונבנציה אחת. הם שותקים כדי להכיל את היקר בנכסיהם: הריבוי. "לב העניין כאן", ממשיכה וכותבת מטלון, "הוא החשד העצום שיש לצ'כוב במצבי תודעה טוטאליים. אין שונא גדול יותר לטוטאליות, להיעדר היחסיות, מצ'כוב [...] הפיצול, החשד בטוטאליות, החלקים השונים

6 רונית מטלון, "ללכוד את האפשרויות", קרוא וכתוב, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2001, עמ' 191-194.

של האישיות המשקיפים זה על זה ומעקמים את חוטמם, גוזרים את סוג הסבל שלו נידונים הגיבורים של צ'כוב". ריבוי איננו גן עדן. הוא השכנות המתוחה והמוזרה, ולפעמים המצחיקה, שבין גן העדן שלנו לבין הגיהנום שלנו. הנסיגה אל השתיקה אינה מונעת את הסבל של מרגי, של ניסו, של המלצרית ז'אנה. היא אפילו מבהירה את הסבל שלהם כאשר אינה מאפשרת לו להיבלע בתוך איזו כלליות. אבל השתיקה היא סירוב לקבל את הבינוניות של הכללי והמיימי, ואת הטוטליות של החדר-צדדי.

צ'כוב נעשה מפורסם בישראל של היום. אחד ממיני הגאווה הפוליטית אצלנו זו הגאווה שלא לקרוא את צ'כוב. וסביר להניח שהוא הגיע אל מרגי השותקת של רונית מטלון גם מן העיתונים, לא רק מן ההשכלה הספרותית שלה. הוא כנראה שם כדי לרשום בשולי הסיפור: זהירות, טוטלטריות מזן ישראלי מאוד. אפשר לקרוא לה, בחיך מסוים, זן שונא צ'כוב.

פרופ' אמריטוס, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב